

Družstevní lihovary na Třebíčsku

Historický přehled do roku 1938

COOPERATIVE DISTILLERIES IN TŘEBÍČ REGION

Historical Overview until 1938

František Muška – Komora zemědělských poradců ČR
Jaroslav Rožnovský – Český hydrometeorologický ústav, pobočka Brno
Antonín Muška, ml., Anna Mušková – Brno

Pro výrobu lihu využil brambory poprvé Lautinghausen (1747). Začaly se postupně využívat na přelomu 18. století, kdy došlo ke stěhování výroby lihu z měst (zde byla většinou dosud provozována) na venkov (1, 2, 3).

V historickém vývoji bylo Třebíčsko typickou oblastí pro přestování brambor a následně pro produkci lihu z této suroviny. V roce 1932 zde bylo evidováno: 40 687 ha polí, 3 836 ha luk, 655 ha zahrad, 4 325 ha pastvin, 19 456 ha lesů, 454 ha rybníků, 486 ha stavební plochy, 163 ha půdy neplodné a 1 824 ha půdy jiné, celkem 71 990 ha (4).

Cílem článku je podat ucelený přehled lihovarů na Třebíčsku. Hlavním zdrojem informací, které se nám podařilo získat, je období mezi světovými válkami. V této době byly na Třebíčsku družstevní zemědělské lihovary, které se po roce 1918 musely stát členy Družstva hospodářských lihovarů pro prodej lihu v Praze (DHL) (3).

Družstevní lihovary na Třebíčsku

Družstevní lihovary byly zejména menší a střední zemědělské podniky. V období před první světovou válkou byly lihovary na Moravě především v rámci velkostatků. Na Moravě bylo 26 družstevních lihovarů, z toho na Třebíčsku dva, a to Výčapy a Krahulov (4).

Začátkem třicátých let minulého století se uvádělo na Třebíčsku 15 družstevních lihovarů a 1 soukromý. Jednalo se o výrazný vzestup oproti stavu před první světovou válkou. Lihovary měly také významný vliv na stabilizaci živočišné výroby v malých a středních zemědělských podnicích, kdy se výpalky používaly jako krmivo, zejména v zimním období. Tyto družstevní lihovary zpracovaly 1 000 vagonů brambor ročně (4, 5).

Nejstarším družstevním lihovarem byl **Družstevní hospodářský lihovar, zapsané společenstvo s omezeným ručením*, Výčapy č. 88** (*dobový název pro společnost s ručením omezeným, dále spol. s r. o.) a byl založen v roce 1914. Prvním předsedou byl František Kopečný, který působil v letech 1914–1922, dále František Vítek z Petrůvek, který působil v letech 1922–1931. Lihovar byl založen 27 členy s 200 podíly a měl 531,51 ha přiznané plochy a 600 hl výrobního oprávnění. V kampani 1930/1931 měl lihovar 31 členů s 205 podíly, 794 ha přiznané plochy a 775 hl výrobního oprávnění. Od kampaně 1918/1919 byl správcem Jan Hlouch (4).

Druhý lihovar, který vznikl před první světovou válkou, byl **Družstevní lihovar pro Krahulov a okolí, spol. s r. o., v Krahulově** a byl také založen v roce 1914. V letech 1914–1931

byl předsedou Petr Dvořák. V důsledku potíží, způsobených první světovou válkou, byl provoz obnoven až v kampani 1924/1925, protože lihovar nebyl po celé období první světové války dokončen jako stavba a k jeho dokončení došlo až v roce 1921. Prvním správcem byl František Jelínek, který působil až do kampaně 1924/1925. Od této sezóny do roku 1931 nastoupil Eduard Dobeš, absolvent lihovarnické školy. Od založení do kampaně 1925/1926 počet členů a podílů vykazoval neustálé kolísání. V kampani 1930/1931 se vykazovalo 50 členů s 310 podíly a 741 ha, výrobní oprávnění bylo 738 hl (4).

Při provádění pozemkové reformy byly v roce 1924 združstevněny a převzaty lihovary Nárámč, Mohelno a Okárec (4).

Družstevní lihovar v Nárámči, spol. s r. o., byl založen 2. března 1924. Prvním předsedou byl zvolen Leopold Němec z Valdíkova, který byl ve funkci ještě v roce 1931. Jako správce od 15. listopadu 1926 působil Josef Novák, který je také uváděn ve funkci v roce 1931. V kampani 1930/1931 měl lihovar 48 členů s 248 podíly a 1 027 ha. Výrobní oprávnění bylo 1 053 ha (4).

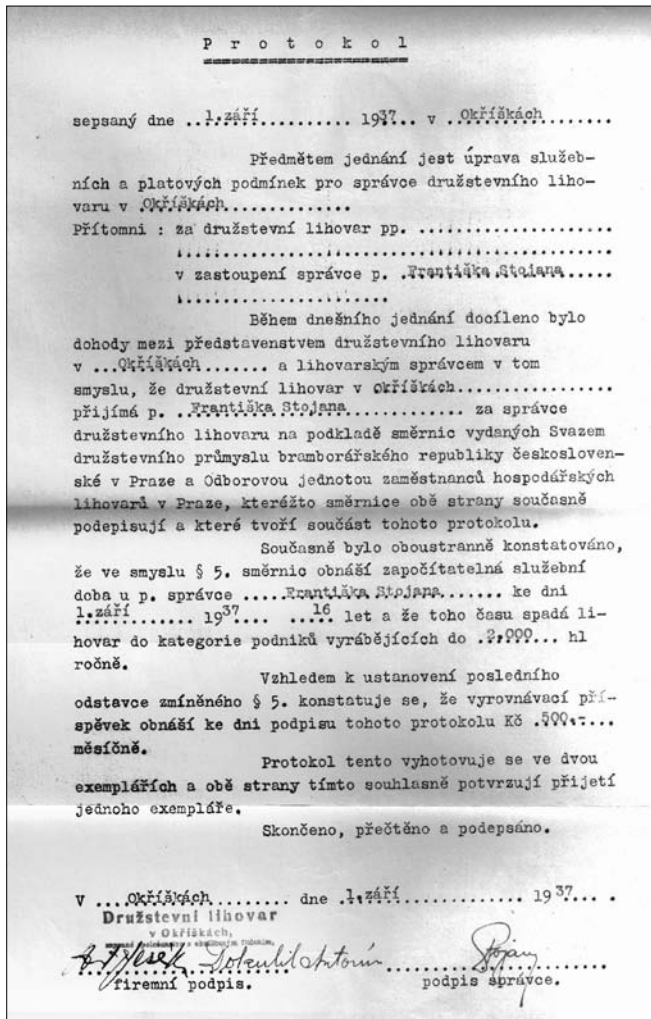
Družstevní lihovar v Mohelně, spol. s r. o., byl převzat v roce 1924, provoz však zahájil teprve v kampani 1925/1926. V kampani 1930/1931 mělo družstvo 62 členů s 210 podíly a 787 ha, výrobní oprávnění činilo 846 hl (4).

Družstevní lihovar v Okarci, spol. s r. o., byl převzat také v roce 1924 a produkci zahájil v kampani 1925/1926. Správcem

Obr. 1. Družstevní lihovar v Okříchách

Obr. 2. Platový výměr – družstevní lihovar v Okříškách (1937)

lihovaru, od zahájení družstevního provozu až do roku 1931 byl Josef Fiala, absolvent lihovarnické školy. V kampani 1930/1931 vykazoval 54 členů, 316 podílů, 1 061 ha a 934 hl výrobního oprávnění (4).

V roce 1925 proběhlo združstevnění dalších 6 lihovarů, a to Čechtín, Okříšky, Opatov, Podklášteří, Slavičky a Stařeč (4).

Družstevní lihovar v Čechtíně, spol. s r. o., kde technický provoz v první kampani (1925/1926) vedl dílovedoucí Josef Vidlák, v kampani 1926/1927 až do 1. dubna 1929 byl správcem Augustin Flidr. Dále zde byl správcem Bohdan Kolman, absolvent lihovarnické školy, který zde působil až do roku 1931. V kampani 1930/1931 měl lihovar 48 členů, 347 podílů, 1 137 ha a 1 087 hl výrobního oprávnění (4).

Družstevní lihovar v Okříškách, spol. s r. o., (obr. 1.) byl původně panský lihovar, založený v roce 1882. Byl převzat 1. října 1925. Kampaň byla zahájena teprve v kampani 1926/1927 s výrobním oprávněním 350 hl bez ohledu na výměru a počet členů. Řádná kampaň byla zahájena teprve 1926/1927. V kampani 1930/1931 měl lihovar 60 členů, 293 podílů, 958 ha a 922 hl výrobního oprávnění. Správcem lihovaru byl od počátku František Stojan, absolvent lihovarnické školy v ročníku 1922/1923, jehož platový výměr z roku 1937 dokládáme (obr. 2.) (4, 6).

Družstevní lihovar v Opatově, spol. s r. o., byl založen v roce 1925. V první kampani byl správcem A. Weise. Od kampaně 1926/1927 byl správcem Rostislav Semencov, absolvent

lihovarnické školy. V kampani 1930/1931 měl lihovar 51 členů, 187 podílů, 1 008 ha a 1 087 hl výrobního oprávnění (4).

Družstevní lihovar, spol. s r. o., v Podklášteří byl převzat v roce 1925. Technický provoz vedl od první kampaně Josef Prodělal, absolvent lihovarnické školy. V kampani 1930/1931 měl lihovar 46 členů, 352 podílů, 994 ha a 777 hl výrobního oprávnění (4).

Družstevní lihovar, spol. s r. o., ve Slavičkách byl převzat v roce 1925. Od jeho převzetí působil jako dílovedoucí Julius Feber až do 26. března 1926. Od tohoto data Alois Svoboda, absolvent lihovarnické školy, který zde působil i v roce 1931. V kampani 1925/1926 měl 22 členů, 318 podílů, 601 ha a 300 hl výrobního oprávnění. V sezoně 1930/1931 měl 612 hl výrobního oprávnění (4).

Družstevní lihovar pro Stařeč a okolí ve Starči, spol. s r. o., dle historických pramenů byl jedním z nejstarších lihovarů na Moravě, založen byl roku 1811. Byl součástí panství Sáddeckého. Lihovar převzalo družstvo v roce 1925. S lihovarem byl převzat dílovedoucí František Jíra, který působil v podniku 13 let, včetně roku 1931. V roce 1928 byla provedena rekonstrukce a postavena nová bramborárna s mostní vahou v celkové hodnotě 300 tis. Kč. V kampani 1930/1931 měl 49 členů, 518 podílů, 566 ha a 526 hl výrobního oprávnění (4).

Klimatická charakteristika Třebíčska

Rozvoj lihovarů na Třebíčsku byl dán také dostupností potřebných surovin, hlavně brambor, které jsou pro tuto oblast typickou zemědělskou plodinou. Jejich název nese i označení zemědělské výrobní oblasti. Z hlediska agroekologických a ekonomických předpokladů je oblast Třebíčska řazena do zemědělské výrobní oblasti bramborářské (7), typické pěstováním konzumních, průmyslových a sadbových brambor, dále krmných obilnin apod. Z hlediska pedologického jde převážně o hnědé půdy, hnědé půdy podzolové a hnědé půdy kyselé. Pro charakteristiku podnebí je použito hodnocení klimatických regionů z bonitace půdně ekologických jednotek (8, 9). Jde o klimatické regiony MT2, MT3 a MT4 (tab. I.). Hodnoty jejich klimatických prvků jsou vypočteny z období 1901 až 1950, které jsou pro území České republiky uváděny v tabulkách podnebí (1961) (10). Je nutné uvést, že změnami našeho podnebí došlo v posledních desetiletích ke zvýšení teploty i v oblasti Třebíčska asi o 1,5 °C (11), přitom srážky mají přibližně stejné úhrny, ale s vyšší dynamikou. Tímto je dáno, že i v této oblasti jsou častější sucha.

Práce je věnována památce pana Františka Stojana (1901–1976) správce družstevního lihovaru v Okříškách, okres Třebíč.

Článek vychází z řešení projektu Technologické agentury České republiky, TH02030073 „Revitalizace zemědělské půdy v oblastech ČR obtožených suchem“.

Souhrn

S ohledem na celospolečenské změny, včetně zemědělského hospodaření a nároků současné společnosti se pohled na lihovary změnil. Jak je zcela zřejmé z výše uvedených údajů, družstevní lihovary v období let 1918–1938 na Třebíčsku měly nenahraditelný význam. Jednalo se zejména o zpracování brambor, pokud byla nadprodukce,

a jejího uplatnění na trhu. Je zcela zřejmé, že tyto lihovary byly významné nejen z hlediska produkce, ale měly významný stabilizační faktor z hlediska sociálního, a to zaměstnanosti na venkově na Třebíčsku. Důležité je upozornit zvláště na obec Výčapy, kde byly dokonce dva lihovary.

Klíčová slova: líh, lihovar, družstvo, okres Třebíč.

Tab. 1. Hodnoty klimatických prvků klimatických regionů

Kód regionu	Symbol regionu	Charakteristika regionu	Suma teplot >10 °C		Průměrná roční teplota (°C)		Průměrný roční úhrn srážek (mm)	
			min.	max.	min.	max.	min.	max.
5	MT 2	mírně teplý, mírně vlhký	2 200	2v500	7,0	8,0	550	650
6	MT 3	mírně teplý (až teplý), vlhký	2 500	2 700	8,0	8,5	700	900
7	MT 4	mírně teplý, vlhký	2 200	2 400	6,0	7,0	650	750

Literatura

- HŮLKA, A.: *Zemědělské družstevnictví*. Praha: Československá akademie zemědělská, učebnice pro zemědělské školy, sv. 33, 1931, 173 s.
- NOVÝ, L.: *Dějiny techniky v Československu do konce 18. století*. Praha: Academia, 1974, 668 s.
- ZELENKA, S.: *Obecná technologie Potravinářský průmysl I*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1956, 370 s.
- BUKAČ, V.: Hospodářské lihovnictví. In *Třebíč, město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace ČR, 1932, s. 112–115.
- SAMEŠ, Č. ET AL.: Zemědělství v okrese Třebíčském. In *Třebíč, město a okres*. Brno: Národohospodářská propagace ČR, 1932, s. 105–110.
- RYŠAVÝ, Z. ET AL.: *Okříšky 1371–1996*. Obecní úřad Okříšky, MKS Okříšky, 1996, 40 s.
- NĚMEC, J.: *Bonitace a oceňování zemědělské půdy České republiky*. Praha: Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, 2001, 260 s., ISBN 808589890X.
- MAŠÁT, K. ET AL.: *Metodika vymezení a mapování bonitovaných půdně ekologických jednotek*. 2. vyd., Praha: ČAZ – Ústav pro zemědělský průzkum půd, 1974.
- MAŠÁT, K. ET AL.: *Metodika vymezení a mapování bonitovaných půdně ekologických jednotek*. 3. přepracované vydání, Praha: Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy, 2002, 113 s., ISBN 80-238-9095-6.
- Podněbí ČSSR – Tabulky*. Praha: Hydrometeorologický ústav, 1961, 379 s.

- ROŽNOVSKÝ, J.; STŘEŠTÍK J.: Dynamika a trendy teploty vzduchu na území České republiky. In *Aktuální poznatky v pěstování, šlechtění, ochraně rostlin a zpracování produktů. Úroda*, 67, 2019 (12, vědecká příloha), s. 65–71, ISSN 0139-6013.

Muška F., Rožnovský J., Muška A., Mušková A.: Cooperative Distilleries in Třebíč Region (Historical Overview until 1938)

With regard to societal changes, including agricultural management and demands of contemporary society, the view of distilleries has changed. As is clear from the above data, cooperative distilleries were irreplaceable in the Třebíč region in the period 1918–1938, especially in the processing of potatoes if there was overproduction and application on the market. It is clear that these distilleries were not only significant in terms of production, but also had a significant stabilizing factor in social terms, namely rural employment in the Třebíč region. It is important to draw particular attention to the village of Výčapy, which even had two distilleries.

Key words: ethanol, distillery, cooperative, district Třebíč.

Kontaktní adresa – Contact address:

Ing. František Muška, Ph. D., Táborská 21, 615 00 Brno, Česká republika, e-mail: muska34@email.cz

ROZHLEDY

Abraham K., Brykczynski H., Rudolph-Flöter E. S. J., Schlumbach K., Schäfer A., Flöter E. Vliv dextranu a enzymové rozložení dextranu na tvar krystalů sacharosy (Effect of dextran and enzymatically decomposed dextran on the sucrose crystal shape)

Článek kolektivu autorů z Technické univerzity v Berlíně a společnosti SternEnzym navazuje na předchozí podobné práce, zabývající se vlivem dextranu na krystalizaci uhličitanu vápenatého (viz ABRAHAM K., SPLETT L., FLÖTER E.: *Zuckerind.*, 144, 2019, č.7, s. 382–391; ABRAHAM K., RUDOLPH-FLÖTER E. S. J., FLÖTER E.: *Int. Sugar J.*, 121, 2019, č.1448, s. 610–611). V tomto článku se autoři věnují vlivu dextranu o různé molekulové hmotnosti na tvar krystalů sacharosy, které si připravili odpařovací krystalizací z modelových roztoků těžké šťávy s přísady vysoko-(T2000) a nízko-(T40) molekulárního dextranu. Tyto frakce dextranu byly připraveny enzymovým rozkladem. Při vyhodnocení tvaru

krystalů sacharosy byly zjištěny tři různé modifikace krystalů – kubické, prodloužené jehličkovité a aglomeráty. Vyšší koncentrace dextranu T2000 a obecně libovolná přítomnost dextranu T40 vede ke zvýšenému výskytu aglomerátů a příležitostně k výskytu prodloužených jehličkovitých krystalů. Jehličkovité krystaly se vyskytovaly především při krystalizaci z roztoků s vysokou koncentrací dextranu T2000. Naopak při krystalizaci z roztoků o nízké koncentraci dextranu T2000 převažovaly krystaly kubické. V případě nedokončeného enzymového rozkladu dextranu, kdy roztoky obsahují široké spektrum nízkomolekulárních frakcí dextranu, což lze reálně předpokládat u provozních třetinových i řepných šťáv, dochází k jednoznačné deformaci tvaru krystalů sacharosy. Žádný vliv na tvar krystalu sacharosy nebyl pozorován v přítomnosti dextranu o molekulové hmotnosti menší než 5 kDa.

Zuckerind. / Sugar Ind., 144, 2019, č.10, s. 588–596.

Kadlec